

Βιβλιογραφικό Δοκίμιο:

José Ortega y Gasset, *Η αποστολή του Πανεπιστημίου*, Μεταίχμιο, 2006, Αθήνα, (Μετάφραση Γλυκερία Μανιώτη, επιστημονική επιμέλεια – εισαγωγή Παναγιώτης Γ. Κιμουρτζής, σελίδες 113 +xlvi).

Παντελής Κυπριανός¹

Προσκεκλημένος, τέλη του 1929 από την *Πανεπιστημιακή Ομοσπονδία Φοιτητών*, σε μία στιγμή που πέφτει η δικτατορία του Primo de Rivera (1923-1930), ο γνωστός φιλελεύθερος Ισπανός διανοητής, πανεπιστημιακός, εκδότης και, για λίγο, πολιτικός, José Ortega y Gasset (1883-1955) δίνει σειρά από διαλέξεις στο πανεπιστήμιο της Μαδρίτης για το Πανεπιστήμιο οι οποίες δημοσιεύονται λίγο αργότερα με τίτλο *Η αποστολή του Πανεπιστημίου*.

Το πόνημα θεωρείται ως ένα από τα κλασσικά για το Πανεπιστήμιο. Μελετητές του, όπως ο Αμερικανός, Clark Kerr², εστιάζουν κυρίως στην *αποστολή του Πανεπιστημίου*, έτσι όπως την ανέλυσε ο Ortega. Αν και τα δύο θέματα είναι αλληλένδετα, σημαντική θεωρώ και την προβληματική του Ortega για τη σχέση του Πανεπιστημίου με τον κοινωνικό του περίγυρο. Πριν εκθέσω τις δύο αυτές πτυχές θεωρώ χρήσιμη μία εισαγωγή για τη συνάφεια παραγωγής του έργου ώστε αυτό να γίνει πιο κατανοητό.

¹ Ο Παντελής Κυπριανός είναι Αναπληρωτής Καθηγητής στο *Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία* (Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η) του Πανεπιστημίου της Πάτρας. Επιστημονικές εργασίες του έχουν δημοσιευτεί σε περιοδικά στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

² Γνωστός από το βιβλίο *The Uses of the University* (δημοσιεύτηκε το 1963) αλλά και από τη θητεία του ως Προέδρου (Πρύτανη) του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια στις φοιτητικές εξεγέρσεις του 1968. Εκτός από την εισαγωγή στην αμερικανική έκδοση της *αποστολής του Πανεπιστημίου*, το 1992, η οποία αναπαράγεται και στην ελληνική έκδοση, ο Kerr επανέρχεται και στο βιβλίο του *Higher Education cannot Escape History: Issues for the Twenty-first century*, (με τους Marian L. Gade and Maureen Kawaoka), State University of New York Press, Albany, 1994, και πιο συγκεκριμένα στο 11^ο κεφάλαιο το οποίο τιτλοφορείται «Mission of the University Reexamined».

Η συνάφεια παραγωγής του έργου

Η αποστολή του Πανεπιστημίου προϋποθέτει τη γνώση της Ισπανίας της περιόδου, της κατάστασης των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων κατά το μεσοπόλεμο και, ακόμη περισσότερο, την οικείωση με τη διαδρομή και τις ιδέες του συγγραφέα. Και οι τρεις πτυχές εκτίθενται αναλυτικά στην κατατοπιστική και ισορροπημένη εισαγωγή του Π. Κιμουρτζή. Σ' αυτό βοηθάει και η καλή μετάφραση η οποία υπηρετεί

[ίσως σε υποσημείωση το εντός αγκυλών; : Εξάλλου, ιδιαίτερη μέριμνα λήφθηκε στην ελληνική έκδοση ώστε να υπηρετηθεί το πνεύμα και ο λόγος του Ortega. Έτσι, παρότι η ελληνική έκδοση έχει βασιστεί στην αμερικανική του 1992, έχει εναρμονίσει πολλά σημεία με το αρχικό ισπανικό κείμενο του 1930, «στοιχείο απαραίτητο για να μεταφερθεί στα ελληνικά με μεγαλύτερη ακεραιότητα ο λόγος του Ortega», όπως σημειώνει ο επιμελητής της έκδοσης]. Επομένως, για την Ισπανία και τον Ortega περιορίζομαι μόνο σε δύο κουβέντες.

Μετά από την πτώση μίας ακόμη δικτατορίας, στην Ισπανία πνέει ένας άνεμος αισιοδοξίας όσον αφορά το μέλλον της χώρας, μεταξύ άλλων και στον τομέα της εκπαίδευσης. Εξίσου σημαντική, αν όχι σημαντικότερη, είναι η δεύτερη πτυχή, η προσωπικότητα του συγγραφέα. Γόνος αστικής οικογένειας, γερμανοσπουδαγμένος, όπως πολλοί Ευρωπαίοι «κληρονόμοι» στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μεγαλωμένος σε έντονα πολιτικοποιημένο περιβάλλον, καθηγητής του πανεπιστημίου της Μαδρίτης στα 27 του, ο Ortega μετέχει ενεργά στα εκπαιδευτικά και πολιτικά δρώμενα της χώρας του.

Η προσωπική διαδρομή και οι φιλοσοφικές πεποιθήσεις εντυπώνονται και στο έργο. Μπορεί η αποστολή του Πανεπιστημίου να έχει ως φόντο την Ισπανία και το ισπανικό Πανεπιστήμιο, ωστόσο, υπερβαίνει την περίπτωση της Ισπανίας και πραγματεύεται το ζήτημα της αποστολής του Πανεπιστημίου εν γένει. Σ' αυτό ασφαλώς συντελεί και η καλή γνώση των εκπαιδευτικών πραγμάτων από τον συγγραφέα.

Διαβάζοντας την αποστολή της Πανεπιστημίου έχω την αίσθηση ότι ο Ortega γνώριζε τα του ευρωπαϊκού πανεπιστημίου αλλά μάλλον όχι καλά το βορειο-αμερικανικό. Σημειώνω την πτυχή αυτή γιατί νομίζω αναδεικνύει περισσότερο τις προσωπικές τους ανησυχίες και δίνει μεγαλύτερη αξία στις θέσεις του.

Ταυτόχρονα σχεδόν με την αποστολή του Πανεπιστημίου, δημοσιεύεται στις ΗΠΑ το βιβλίο του Abraham Flexner, *Universities: American, English, German*³ το οποίο επέκρινε το αμερικανικό πανεπιστήμιο για τη σύσταση όλο και πιο εξειδικευμένων τμημάτων με βάση το γνωστικό αντικείμενο, γεγονός που, σύμφωνα με τον συγγραφέα, περιόριζε τους πνευματικούς ορίζοντες των φοιτητών και κατακερμάτιζε τη γνώση. Λίγο αργότερα, το 1936, εμπορούμενος από ανάλογες ανησυχίες, ο νομικός Robert Maynard Hutchins, Πρύτανης του πανεπιστημίου του Σικάγο, δημοσιεύει το *The Higher Learning in America*.⁴ Ο Hutchins μέμφεται το αμερικανικό Πανεπιστήμιο για τεχνοκρατισμό και εισηγείται τη στροφή στα κλασσικά αρχαιοελληνικά κείμενα. Καταφέρνει μάλιστα, λόγω θέσης, να υλοποιήσει για μικρό διάστημα τις ιδέες του στο πανεπιστήμιό.

Από την άλλη πλευρά, ο Ortega αναδεικνύει ζητήματα, (η μαζικότητα των πανεπιστημίων, η κοινωνική σύνθεση των φοιτητών, η σχέση της έρευνας και της διάχυσης της γνώσης στο εσωτερικό του πανεπιστημίου) τα οποία στις μέρες μας προβληματίζουν τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυριολεκτικά ταλανίζουν το ελληνικό πανεπιστήμιο.

Πανεπιστήμιο και κοινωνικός περίγυρος

«Αρχή της εκπαίδευσης: το σχολείο, όπως κάθε θεσμός μιας χώρας, εξαρτάται πολύ περισσότερο από το δημόσιο περιβάλλον μέσα στο οποίο ολοκληρωτικά εμβαπτίζεται, παρά από το παιδαγωγικό περιβάλλον που δημιουργείται τεχνητά εντός των τειχών του. Μόνο όταν υπάρχει ισορροπία μεταξύ των δύο, προκύπτει ένα καλό σχολείο». (σ. 44-45) Τα παράθεμα του Ortega θέτει δύο μεγάλα ζητήματα. Το καλό σχολείο μας λέει είναι παράγωγο σειράς παραγόντων στο εσωτερικό του, όπως η ακολουθούμενη παιδαγωγική. Αυτό όμως δεν αρκεί. Εξίσου σημαντικό, αν όχι σημαντικότερο, είναι το δημόσιο περιβάλλον.

Ο Ortega δεν αποσαφηνίζει τι εννοεί με τον όρο δημόσιο περιβάλλον. Από τα συμφραζόμενα μπορούμε να συνάγουμε παραμέτρους όπως το πολιτικό πλαίσιο, οι πολιτισμικές στάσεις και πρακτικές ή ακόμη και το οικονομικό περιβάλλον. Γράφει ενδεικτικά για τη Γερμανία, τη χώρα που γνωρίζει καλύτερα από κάθε άλλη και η

³ Oxford University Press, New York – London – Toronto – 1930, 381 σελίδες, + ix

⁴ Yale University Press. Επαναδημοσίευση το 1995 με εισαγωγή του Harry S. Ashmore, Transaction Publishers, New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.), , 119 σελίδες + xxxii

οποία, κατά τα γνώμη του, είχε τότε τα καλύτερα πανεπιστήμια: «Τότε κανείς βλέπει ότι, ως θεσμός, το γερμανικό Πανεπιστήμιο είναι μάλλον αξιοθρήνητο. Αν η γερμανική επιστήμη έπρεπε να γεννηθεί αποκλειστικώς από τις θεσμικές αρετές του Πανεπιστημίου, θα ήταν ασήμαντη. Ευτυχώς, ένας άνεμος ελευθερίας που διαπερνά τη γερμανική ψυχή συνδυάστηκε με την έφεση και την κλίση για επιστημονική δραστηριότητα και υπερίσχυσε των καταφανών ατελειών του γερμανικού Πανεπιστημίου» (σ. 45).

Από την προαναφερθείσα θέση ο Ortega συνάγει τρία καίριες διαπιστώσεις.

1. Η γνώση του τι συμβαίνει αλλού είναι πολύ χρήσιμη αλλά οποιαδήποτε εγχείρημα απομίμησης ενός μοντέλου είναι καταδικασμένο σε αποτυχία. «Είναι επουσιώδες το αν καταλήγουμε στα ίδια συμπεράσματα και στα δύο μοντέλα με άλλες χώρες. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι καταλήγουμε σε αυτά από τον δικό μας δρόμο, έπειτα από προσωπική μάχη με το θεμελιώδες ερώτημα» (σ. 43).

2. Είναι τελείως λάθος να πιστεύουμε, όπως πιστευόταν ευρέως το 19^ο αιώνα (προσθέτω και στην Ελλάδα) σε διάφορους κύκλους, από τους επιγόνους του Διαφωτισμού έως τους πιο Συντηρητικούς, ότι το μεγαλείο ενός έθνους εξαρτάται από την ποιότητα του σχολείου του: «Αυτές οι αντιλήψεις έχουν τη βάση τους σε ένα θεμελιώδες σφάλμα, το οποίο είναι αναγκαίο να εκριζώσουμε από τα κεφάλια μας: συνίσταται στην υπόθεση ότι τα έθνη είναι μεγάλα επειδή τα σχολεία τους – πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια ή ανώτερα- είναι καλά. (...). Δεν υπάρχει μεγάλο έθνος εάν το σχολείο του δεν είναι καλό. Το ίδιο, όμως, ισχύει και για τη θρησκεία του, την πολιτική του, την οικονομία του και χιλιάδες ακόμα πράγματα. Η ενδυνάμωση ενός έθνους παράγεται από ένα σύνολο στοιχείων. Αν ένας λαός είναι πολιτικά φαύλος, είναι μάταιο να αναμένει κανείς οτιδήποτε ακόμα και από το τελειότερο εκπαιδευτικό σύστημα» (σ. 44).

3. Τέλος, θεμελιώδες, για τον Ortega είναι η σαφήνεια των στόχων του Πανεπιστημίου. Χωρίς την προϋπόθεση αυτή κάθε εγχείρημα μεταρρύθμισης σε οποιαδήποτε κατεύθυνση είναι καταδικασμένη: «Ένας θεσμός είναι ένα μηχανήμα, και όλη η δομή και η λειτουργία του πρέπει να καθοριστούν με βάση τις προσδοκίες που αναμένεται να εξυπηρετήσει. Με άλλα λόγια, η ρίζα της πανεπιστημιακής μεταρρύθμισης βρίσκεται σε πλήρη σύνδεση με την αποστολή του Πανεπιστημίου. Οποιαδήποτε τροποποίηση, επισκευή, προσαρμογή αυτής της «εστίας μας» η οποία δεν συντελείται με προκαταβολική αναθεώρηση –σαφή, αποφασιστική και ειλικρινή- του προβλήματος του Πανεπιστημίου «θα είναι αγάπης αγώνας άγονος»». (σ. 42)

Η αποστολή του Πανεπιστημίου

Ποια όμως είναι η αποστολή του Πανεπιστημίου; Μετά από αναλυτική συζήτηση ο Ortega καταλήγει σε τέσσερις λειτουργίες. 1. Μετάδοση της κουλτούρας, 2. Επαγγελματική εκπαίδευση και 3. Επιστημονική έρευνα και παραγωγή των επιστημόνων.(σ. 58). Σ' αυτές ο Ortega προσθέτει μία τέταρτη έντονα χρωματισμένη από τη θεωρία του περί των «μαζών» και τον ιστορικό ρόλο που επιφυλάσσει σε μία δυναμική και φωτισμένη μειοψηφία ως προωθητική δύναμη της κοινωνίας. Το πανεπιστήμιο οφείλει να συγκροτεί ηγέτες: «Το πανεπιστήμιο πρέπει επίσης να είναι ανοιχτό σε όλο το φάσμα των κοινωνικών δραστηριοτήτων και κάτι παραπάνω: πρέπει να βρίσκεται εν τω μέσω της δραστηριότητας αυτής, να καταδύεται σ' αυτήν. " Όμως, συντομεύοντας τώρα, αρκούμαι στη διατύπωση της άποψης ότι σήμερα δεν υπάρχει στη δημόσια ζωή καμία άλλη «πνευματική εξουσία» από τον Τύπο. Η δημόσια ζωή, που είναι η ιστορική πραγματικότητα, χρειάζεται πάντοτε να είναι καθοδηγούμενη, είτε το θέλουμε είτε όχι. Από μόνη της είναι ανώνυμη και τυφλή, χωρίς αυτόνομη κατεύθυνση» (σ. 110).

Ο Ortega αναλύει ξεχωριστά τις τέσσερις λειτουργίες και θέτει σειρά από ερωτήματα όπως το ποιος είναι ο «καλός» καθηγητής και τα κριτήρια που μας επιτρέπουν να αποφανθούμε γι' αυτό. Στέκομαι σε δύο σημεία τα οποία σήμερα είναι περισσότερο επίκαιρα από ποτέ: την παρεχομένη από τα πανεπιστήμια γνώση και τη σχέση ανάμεσα στη διδασκαλία και την έρευνα.

Από το 1870 η ανώτατη εκπαίδευση στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ αλλάζει σημαντικά. Ένα από τα βασικά νέα της γνωρίσματα είναι η συγκρότηση νέων γνωστικών αντικειμένων και η κατάτμηση των πτυχίων και των σπουδών σε ειδικότερα. Παράγωγο της εν λόγω εξέλιξης είναι η εμφάνιση του «εξειδικευμένου» επιστήμονα και η υποχώρηση της «γενικής παιδείας». «Γιατί οι ειδικές επιστημονικές σπουδές», γράφει το 1872 Friedrich. Nietzsche, «έχουν λάβει τέτοια έκταση σήμερα, ώστε όποιος θέλει να πετύχει κάτι αξιόλογο σε κάποια επιστήμη –και δεν διαθέτει εξαιρετικές έμφυτες ικανότητες αλλά απλώς επαρκείς- πρέπει να ασχοληθεί με έναν εντελώς ειδικό επιστημονικό τομέα μένοντας παράλληλα, ανυποψίαστος για όλους τους άλλους. Ο άνθρωπος αυτός μπορεί να είναι στον τομέα του ανώτερος από το vulgus, ωστόσο σε όλα τα άλλα θέματα, ανήκει και ο ίδιος στο vulgus. Έτσι, ένας εξειδικευμένος επιστήμονας που ασχολείται αποκλειστικά με έναν τομέα δεν διαφέρει από τον εργάτη της βιομηχανίας που σ' όλη του τη ζωή δεν κάνει τίποτε

άλλο παρά να στρίβει μια ορισμένη βίδα ή να κάνει κάποιο χειρισμό σε κάποιο εργαλείο ή σε κάποια μηχανή, όπου ασφαλώς αποκτά τελικά μια απίστευτη επιδεξιότητα».⁵

Στο ίδιο μοτίβο κινείται και ο Ortega. «Συγκριτικώς με το μεσαιωνικό Πανεπιστήμιο, το σύγχρονο Πανεπιστήμιο έχει αναπτύξει υπερβολικά την επαγγελματική διδασκαλία που του αναλογούσε αρχικώς, και έχει προσθέσει την έρευνα, σχεδόν εγκαταλείποντας πλήρως τη διδασκαλία ή τη μετάδοση της κουλτούρας. “ Αυτό ήταν προφανώς καταστροφικό. Η Ευρώπη πληρώνει σήμερα τις ολέθριες συνέπειες. Ο χαρακτήρας καταστροφής που έχει η παρούσα περίσταση στην Ευρώπη οφείλεται στο γεγονός ότι ο μέσος Άγγλος, ο μέσος Γάλλος, ο μέσος Γερμανός είναι *ακαλλιέργητοι*, αγνοούν το σύστημα των ζωτικών ιδεών, όσον αφορά τον άνθρωπο και τον κόσμο, που αντιστοιχεί στην εποχή μας. Αυτός ο μέσος άνθρωπος είναι *ο νέος βάρβαρος, καθυστερημένος, πίσω από την εποχή του, αρχαϊκός και πρωτόγονος* σε σύγκριση με τα προβλήματά του, που είναι σκληρά και ανηλεώς σύγχρονα».

Οι εν λόγω κρίσεις θα μπορούσαν εύκολα να αποδοθούν σε μία υπεροπτική, ελιτίστικη οπτική του συγγραφέα. Δεν είναι, όμως, ακριβώς έτσι. Ο Ortega εξετάζει το περιεχόμενο σπουδών των πανεπιστημίων και προβαίνει σε μία πρόταση, διαφορετική από την προαναφερθείσα του Hutchins, η οποία μετά το 1930 απασχόλησε «μεγάλα» αμερικανικά πανεπιστήμια όπως αυτό του Χάρβαρντ, την οποία αποκαλεί «αρχή της οικονομίας στην εκπαίδευση». Εδράζεται σε δύο δεδομένα: ότι στο Πανεπιστήμιο οι διδασκαλίες είναι παρά πολλές και «το παιδί ή ο νέος είναι ένας μαθητευόμενος, ένας αρχάριος, και αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να μάθει όλα αυτά που θα είχαμε να τον διδάξουμε». (σ. 72).

«Το σύγχρονο Πανεπιστήμιο», γράφει ο Ortega, «ακόμα περισσότερο έξω από την Ισπανία παρά στο εσωτερικό της, είναι μια τροπική ζούγκλα από διδασκαλίες.(...) Δεν υπάρχει άλλη θεραπεία από το να εξεγερθούμε εναντίον αυτού του χάους και να χρησιμοποιήσουμε την αρχή της οικονομίας για τσεκούρι. Πρωτίστως, αμείλικτο κλάδεμα». (σ. 72-73). Και λίγο παρακάτω «Η αρχή της οικονομίας δεν υποδεικνύει μόνο ότι είναι επωφελές να κάνουμε οικονομία στα διδακτικά αντικείμενα, αλλά αντιπροτείνει επίσης το ακόλουθο: *Η οργάνωση της*

⁵ Fr. Nietzsche, (β¹1998), *Μαθήματα για την παιδεία*, Printa, Αθήνα: σ. 52-53.

ανώτερης εκπαίδευσης, η δόμηση του Πανεπιστημίου, πρέπει να βασιστεί στο σπουδαστή και όχι στη γνώση, ούτε στον καθηγητή» (σ. 73).

Για το σκοπό αυτό, και σε αντιδιαστολή με ορισμένες άλλες θεωρήσεις που συνιστούσαν την επιστροφή στην Αναγέννηση ή στην Αρχαία Ελλάδα, ο Ortega θέλει να είναι ρεαλιστής και να μην αγνοεί τις επιστημονικές και ευρύτερα τις οικονομικο-κοινωνικές εξελίξεις: «Είναι απαραίτητο να καταστήσει αυτό (το Πανεπιστήμιο) τον μέσο άνθρωπο, πάνω απ' όλα, ένα καλλιεργημένο άτομο – να τον τοποθετήσει στο ύψος των καιρών του. Γι' αυτό, πρωταρχική και κεντρική λειτουργία του Πανεπιστημίου είναι να διδάξει τους μεγάλους πνευματικούς κλάδους. Αυτοί είναι:

1. Η εικόνα του φυσικού κόσμου (Φυσική)
2. Τα θεμελιώδη στοιχεία της οργανικής ζωής (Βιολογία).
3. Η ιστορική εξέλιξη του ανθρώπινου είδους (Ιστορία).
4. Η δομή και λειτουργία της κοινωνικής ζωής (Κοινωνιολογία).
5. Η μορφή του σύμπαντος (Φιλοσοφία).

Το δεύτερο σημείο, συναφές με το πρώτο, αφορά τη θέση της μάθησης και της έρευνας στο Πανεπιστήμιο και τη μεταξύ τους σχέση. Το ζήτημα ήταν επίκαιρο την εποχή του Ortega και είναι ακόμη πιο επίκαιρο σήμερα. Μέχρι τη δεκαετία του 1870 πολλά πανεπιστήμια, στο πνεύμα του Humboldt, ήταν εστιασμένα στην έρευνα και στην τεχνολογία. Η τάση αυτή προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στη Γαλλία από τον Condorcet και ακόμη περισσότερο στη Μεγάλη Βρετανία. Σε σειρά από διαλέξεις του ο Καρδινάλιος Newman, ιδρυτής του πανεπιστημίου του Δουβλίνου το 1852, διακηρύσσει ότι το Πανεπιστήμιο είναι χώρος διδασκαλίας με συγκεκριμένους στόχους και όχι έρευνας η οποία μπορεί εκπονηθεί έξω από αυτό. Την ίδια άποψη διατυπώνει δημόσια 20 χρόνια μετά και ο James Mill.

Μετά το 1870 τα πράγματα αλλάζουν, πρώτα στις ΗΠΑ και μετά στη Γερμανία. Στις ΗΠΑ ιδρύονται πανεπιστήμια τα οποία δέχονται κυρίως μεταπτυχιακούς φοιτητές και είναι προσανατολισμένα στην έρευνα: το Johns Hopkins το 1873 το πανεπιστήμιο του Σικάγο, το Harvard και το Yale αργότερα

Το 1911 ιδρύεται στη Γερμανία η Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft, κατ' απομίμηση του αμερικανικού Carnegie Institute, το οποίο μία δεκαετία αργότερα δίνει τη θέση του στο Max Planck Institut. Η τάση δημιουργίας διακριτών από τα πανεπιστήμια ερευνητικών κέντρων απλώνεται παντού. Το 1926, μετά από σειρά επισκέψεων στη Γαλλία, τη Γερμανία και την Αγγλία, ο Γραμματέας της Ακαδημίας Επιστημών της ΕΣΣΔ δηλώνει: «Εάν ο 18^{ος} ήταν ο αιώνας των Ακαδημιών και ο 19^{ος}

των πανεπιστημίων, ο 20^{ος} πρόκειται να είναι ο αιώνας των ερευνητικών κέντρων»⁶ Σύμφωνα με τον Christophe Charle πρότυπο του νέου επιστήμονα στα εν λόγω ερευνητικά κέντρα είναι ο επικεφαλής μίας επιχείρησης ή ενός αμερικανικού ιδιωτικού πανεπιστημίου.⁷

Οι συγκρούσεις ανάμεσα στα ερευνητικά κέντρα και τα πανεπιστήμια δεν θα ακυρώσουν τα πρώτα αλλά θα ανακόψουν την ανάπτυξή τους. Μεταπολεμικά, αρχής γενομένης από τις ΗΠΑ, ο καταμερισμός εργασίας ανάμεσα στη διδασκαλία και την έρευνα θα περάσει στο εσωτερικό των πανεπιστημίων. Πρόκειται για την καθιερωμένη στις ΗΠΑ, διάκριση ανάμεσα σε «ερευνητικά» και κοινά πανεπιστήμια. Τα πρώτα, γύρω στα 125⁸ σε σύνολο κοντά 3.000 ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, θεωρούνται τα καλύτερα, έχουν μεγάλο αριθμό μεταπτυχιακών φοιτητών (σε σχέση με τους προπτυχιακούς) και αφιερώνουν πολύ μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων τους στην έρευνα. Από την ίδια αντίληψη εμφορείται η δημιουργία των πολυσυζητούμενων τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη «κέντρων αριστείας».

Ο Ortega έχει διαφορετική γνώμη. Καταφάσκει τη χουμπολιτιανή αρχή σύμφωνα με την οποία τα πανεπιστήμια είναι και έρευνα: υπό τη σκοπιά αυτή καταλογίζει στα ισπανικά πανεπιστήμια της εποχής του ότι υστερούν πολύ στον εν λόγω τομέα. Αλλά το Πανεπιστήμιο δεν είναι μόνο επιστήμη. Ο Ortega διακρίνει ανάμεσα σε επάγγελμα, κουλτούρα και έρευνα-επιστήμη. Επάγγελμα και κουλτούρα στηρίζονται στην επιστήμη αλλά δεν είναι επιστήμη. Η εν λόγω σύγχυση και η εμμονή στην έρευνα «οδήγησε στην εξάλειψη του βασικού στοιχείου: της κουλτούρας. Επιπλέον, είχε ως αποτέλεσμα να μην καλλιεργείται αρκετά ο στόχος να εκπαιδεύονται καθαυτό επαγγελματίες. Οι ιατρικές σχολές φιλοδοξούν να διδάξουν ακριβολόγο φυσιολογία και ολοκληρωμένη χημεία: ίσως όμως, σε καμία ιατρική σχολή, πουθενά στον κόσμο, να μην ασχολείται κανείς σοβαρά με το α σκεφτεί τι

⁶ Y. Gingras, «Idées d'universités. Enseignement, recherche et innovation», *Actes de Recherche en Sciences Sociales* τχ148, Ιούνιος 2003, σ. 5. Το 1939 ιδρύεται στη Γαλλία το CNRS. Στην Ελλάδα η αντίληψη αυτή περνάει μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 1950 με την ίδρυση κατόπιν του Δημόκριτου, του ΚΕΠΕ και του ΕΚΚΕ.

⁷ Ch. Charle, «Les références étrangères des universitaires. Essai de comparaison entre la France et l'Allemagne 1870-1970», *Actes de Recherche en Sciences Sociales* τχ148, Ιούνιος 2003, σ. 13.

⁸ S. N. Katz, «Ο ρηξικέλευθος, κατακερματισμένος, αβέβαιος κόσμος της γνώσης», Σύγχρονη Εκπαίδευση, τχ. 142 (2005) σ. 30.

πραγματικά σημαίνει να είναι κάποιος καλός γιατρός και ποιος θα πρέπει να είναι ο ιδανικός τύπος του σύγχρονου γιατρού. Το επάγγελμα, που αμέσως μετά την κουλτούρα είναι το πιο επείγον, επαφίεται στην θεία Πρόνοια. Η ζημιά όμως που προξένησε αυτή η σύγχυση είναι αμφίπλευρη. Διότι και η επιστήμη έχει υποφέρει από αυτή την ουτοπική προσέγγιση των επαγγελμάτων» (σ. 83).

Δεύτερη μεγάλη παρενέργεια της προαναφερθείσας σύγχυσης είναι η υποχώρηση του «δασκάλου» υπέρ αυτού του ερευνητή. «Διότι ένα από τα χειρότερα κακά στη σύγχυση της επιστήμης με το Πανεπιστήμιο ήταν η παραχώρηση των εδρών στους ερευνητές, σύμφωνα πάντα με τη μανία των καιρών· αυτοί είναι, σχεδόν πάντα, ελλιπείς καθηγητές και θεωρούν τη διδασκαλία τους ως χρόνο χαμένο από την εργασία τους στο εργαστήριο ή στα αρχεία. Αυτό που αποδείχτηκε εμπειρικά, κατά τη διάρκεια των ετών που σπούδαζα στη Γερμανία, καθώς συμβίωσα με πολλούς από τους διαπρεπέστερους ανθρώπους της επιστήμης της εποχής μας –ωστόσο, δεν βρήκα μεταξύ τους ούτε έναν καλό δάσκαλο! Από το οποίο προκύπτει ότι κανείς δεν μπορεί να έλθει και να με πείσει ότι το γερμανικό Πανεπιστήμιο, ως ίδρυμα, είναι υπόδειγμα» (σ. 100-101).

Ο Ortega δεν απαξιώνει τον ερευνητή. Το αντίθετο μάλιστα. «Η επιστήμη είναι μία από τις πιο υψηλές ενασχολήσεις και επιτεύξεις της ανθρωπότητας. Είναι μακρά υψηλότερη από το Πανεπιστήμιο, στο βαθμό που αυτό είναι ένα ίδρυμα για τη διδασκαλία. Γιατί η επιστήμη είναι δημιουργία ενώ η παιδαγωγική πράξη αποσκοπεί μόνο στη διδασκαλία αυτής της δημιουργίας, στη μεταβίβασή της, στην ενστάλαξή της, στην αφομοίωσή της. Η επιστήμη είναι κάτι τόσο υψηλό που είναι πολύ ευαίσθητο και –είτε το θέλουμε είτε όχι- αποκλείει τον μέσο άνθρωπο. Είναι μια ενασχόληση πολύ ιδιαίτερη και σπάνια στο ανθρώπινο είδος. Ο επιστήμονας είναι ο μοναχός της σύγχρονης ζωής» (σ. 80).

Εν κατακλείδι, ζητούμενο είναι η αποσαφήνιση της αποστολής του Πανεπιστημίου, η μη σύγχυση ανάμεσα σε κουλτούρα, επάγγελμα και επιστήμη, καθώς και η ορθολογική οργάνωση των προγραμμάτων σπουδών έτσι που να μη μεταδίδονται αποσπασματικές πληροφορίες που συνθλίψουν τους νέους αλλά να διδάσκονται οι «μεγάλοι πνευματικοί κλάδοι».